Horodenka

שם בפולנית: Horodenka

שם באוקראינית: Horodenka [Городенка]

שם ברוסית: Gorodenka [Городенка]

שם בעברית: הורדנקה

שם ביידיש: Horodenke [האראדענקע]

היסטוריה מנהלית:

	District	Province	State	Years
		Rus Voivodship (*Województwo ruskie*)	Polish-Lithuanian Commonwealth: Kingdom of Poland	Till 1772
	powiat Horodenka	Kingdom of Galicia and Lodomeria (*Königreich Galizien und Lodomerien*)	"Hapsburg Empire", since 1804 - Austrian Empire, since 1867 - Austro-Hungarian Monarchy	1772-1914
	uezd Horodenka	General-Government Galitsiia	Under Russian occupation	1914-1915
	powiat Horodenka	Kingdom of Galicia and Lodomeria (*Königreich Galizien und Lodomerien*)	Austro-Hungarian Monarchy	1915-1918
			West-Ukrainian People's Republic	1918 - May 1919
	powiat Horodenka	*województwo* Stanislawów	Republic of Poland	May 1919 - September 1939
	raion Horodenka	*oblast'* Stanislav	USSR: Ukrainian Soviet Socialist Republic	September 1939 - June 1941
		Galizien *Distrikt*	Under German occupation: *Das* General Government (*Generalgouvernement für die besetzten polnischen Gebiete*)	June 1941 - July 1944
	raion Horodenka	Stanislavov (Stanislaviv) since 1962 renamed Ivano-Frankovsk *oblast'*;(Ivano-Frankivs'k)	USSR: Ukrainian Soviet Socialist Republic	1944-91
	raion Horodenka	*oblast'* Ivano-Frankivs'k	Republic of Ukraine	Since 1991

נתוני אוכלוסייה: השנה	כלל האוכלוסיה	היהודים
1765	(?)	923
1870	8824	3159
1880	10014	3661
1890	11162	4340
1900	11613	4225
1910	11223	4210
1921	9907	3048
1931	(?)	3256

הערות:
הורדנקה ממוקמת כ60 ק"מ דרומית מזרחית לסטניסלאבוב (איבנו-פרנקיבסק), כ 10 ק"מ מערבית לנהר הדנייסטר. הורדנקה נזכרת כבר ב1579 ככפר שבבעלות משפחת האצולה הפולנית בוטשאצקי, ורק במהלך המאה ה 17 קיבלה מעמד של עיירה. אז עברה הורדנקה לידי משפחת פוטוצקי, והללו תרמו רבות לפיתוחה של העיר. בשנת1739 פלשו הרוסים להורדנקה ולכמה ערים נוספות, שדדו אותן, הרסו את בתי העיר ואף פגעו בכנסיות ובכמרים. במהלך המאה ה18 בנו האצילים לבית פוטוצקי בית חולים לעניים, הקים כנסיות, בנה ארמון מבוצר בעיר. עם חלוקת פולין הראשונה וסיפוח גליציה לקיסרות האוסטרית, נכללה הורדנקה בחבל זאלושטשיקי. השר הממונה על חבל זה נחשב כמי שדאג רבות לפיתוח הכלכלה הכפרית והחקלאית, וזו השפיעה לטובה על המצב בהורדנקה.

קרא עוד... בשנת1788 נוסד בעיר בית הספר הכללי הראשון ומספר התושבים החל עולה בהדרגה במהלך המאה ה 19 . ב1822 פרצה דליקה בעיר, ותושבי העיר, ובפרט תושביה היהודיים ביקשו הקלה במסים הכבדים אך נענו בסירוב. בשנת 1870היו בהורדנקה מספר מפעלים זעירים הקשורים בעיבוד התוצרת החקלאית, או משמשת אותה: כבשני סיד, טחנות מים וקיטור, יקבים ומזקקות למשקאות חריפים, מבשלות בירה, משרפות אשלג, נולי אריגה, בתי מלאכה לייצור סבון ובתי עיבוד לעורות ופרוות. העיר נכבשה במהלך מלחמת העולם הראשונה עברה בין הרוסים והאוסטרים מספר פעמים, ועקב כך חרבה רובה של העיר.
היהודים

עדות כתובה על קהילה יהודית בהורדנקה קיימת בידינו רק משנת1743 עת מסר מיקולאי פוטוצקי, בעלי העיר, כתב קיום לתושביה היהודיים. יהודי הורדנקה, כמו שאר היהודים שהיו תחת חסותם של האצילים לבית פוטוצקי קיבלו זכויות יתרות במגוון תחומים. הם היו רשאים לסחור בכל מני סחורות, למעט תשמישי קדושה נוצריים, קיבלו שטח המיועד לבית קברות וזכות להעסיק שומר ללא תשלום מס על בקתתו. הם היו פטורים ממסים עירוניים שונים, ולא היו כפופים לבית המשפט העירוני, אלא לשיפוטו של נציב הארמון. הם גם היו יכולים לערער על פסק הדין אצל בעלי העיר, ושאר דינים שבין אדם לחברו היו נידונים בבתי הדין היהודיים. בנוסף, הם לא היו חייבים להתייצב בפני בית המשפט בשבתות, והיה אסור לענוש יהודי ולשים אותו בבית סוהר קר, אלא אם עבר עבירות פליליות של ממש. אסור היה לערוך את יום השוק השבועי בשבת, והם לא היו מחויבים לתת מתנות שונות או להשתתף באירועים השייכים לכנסייה המקומית. למרות התיעוד המאוחר יחסית, ברור שבתקופה זו כבר קהילת הורדנקה הייתה קהילה מאורגנת, ובה מספר סוחרים גדולים שתועדו כמשתתפי הירידים הגדולים בלייפציג. בתקופת פעילותם של השבתאים בראשית המאה ה18 במזרח אירופה, היו בהורדנקה מספר פעילים שבתאיים מרכזיים. את פעילותם של יעקב פראנק וסיעתו גילה לראשונה ר' גרשון בן שבתי רפפורט מהורדנקה, אשר חכר באותו הזמן את אחוזת לאנצקרון, בה הייתה עיקר פעילותם. בוויכוח עם חברי כת פראנק בלבוב בשנת1759 , ויכוח שבסופו התנצרו בני כת פראנק, לא נמצא אף אחד מקהילת הורדנקה מבין חברי הכת. ברם, בשנת1766 יוצא מהורדנקה מטיף שבתאי ושמו אהרון יצחק תאומים למערב אירופה לעשות נפשות, כפי שמעיד ר' יעקב עמדין מאלטונה. קהילת הורדנקה נזכרת גם בהקשר אחר והוא צמיחתה של התנועה החסידית. ר' נחמן מהורדנקה שהיה אחד מחשובי חוג הבעש"ט, אשר תורתיו נזכרות גם בספר 'תולדות יעקב יוסף', לר' יעקב יוסף מפולנאה, וגם בספר ההגיוגרפי 'שבחי הבעש"ט'. ר' נחמן עלה לארץ ישראל עם חבורת החסידים בראשותו של ר' מנחם מנדל מפרמישלאן בשנת1764, התיישב בצפת ושם נטמן. בנו של ר' נחמן מהודנקה, ר' שמחה, התחתן עם נכדתו של הבעש"ט פייגה, ובנם הוא הצדיק החסידי הידוע ר' נחמן מברסלב.

עם הכיבוש האוסטרי חלו גם על יהודי הורדנקה הגזירות השונות שניתנו בידי הקיסר יוסף השני. בין השאר ידוע על יהודי בשם ליבל הרשל, אשר מסר מספר פעמים לשלטונות האוסטריים על נישואים חשאיים מבלי לשלם את המס הכבד שהושת על חתנים וכלות, והעלמת מיסים אחרים בידי הקהילה. ידוע גם על ניסיונות של בעלי העיר, תיאודור פוטוצקי לבטל את מס הבשר הכשר, בטענה על פגיעה ברווחים שלו כתוצאה מכך. גודל המסים שנגבה ממשפחה יהודית היה גבוה בממוצע פי5מן המס הנגבה ממשפחה לא יהודית (1.17 פלורין, לעומת 6.1 פלורין) , ובשל כך החל עומס המסים להביא לפיגורים בתשלומים. בשנת1791 קהילת הורדנקה לא עמדה בנטל המס, ופיגור זה נמשך עד שנת 1802 אז הורה הקיסר למחוק את החובות מחוסר יכולת לגבותם. בשנת1852 עם מתן שוויון הזכויות, הורשו יהודים לרכוש נדל"ן, ובשנת 1863 מגישים שניים מיהודי הורדנקה בקשה לרכוש קרקעות ובתים. במחוז הורדנקה הגיע הרכוש היהודי בנדל"ן לכמעט20% מכלל הרכוש והיערות באזור בשנת1902 . בבחירות בשנת1874 נבחרו למועצת העיר 7 יהודים, 5 פולנים ו 6אוקראינים.

מרבני העיר ידועים בשנת1740 לערך ר' שלום שכנא כהנא, סביב 1750 כיהן ר' צבי הירש מרגליות ואחריו בנו, ר' מאיר מרגליות שהיה מחוג תלמידי הבעש"ט, ומחברם של ספרים רבים. ביניהם ספר שו"ת וחידושים 'מאיר נתיבים' וספר הקבלה 'סוד יכין ובועז'. לאחר כהונתו בהורדנקה היה גם רבה של לבוב ואוסטרהא. אחיו, ר' יצחק בער מרגליות היה בין המשתתפים בויכוח עם הפראנקיסטים בלבוב. במאה ה19 כיהנו בהרודנקה ר' גרשון אשכנזי, ר' ישעיה שור, הרב משה תאומים, מחבר הספרים 'אוריין תליתאה', 'דבר משה' ו'הואיל משה', וכשנפטר ב1888 נתמנה חתנו, הרב אלימלך אשכנזי. בעיר היו מספר רב של בתי כנסת ובתי מדרש, מלבד בית הכנסת הגדול: בתי הכנסת של חסידי טשורטקוב, ויז'ניץ, קוסוב, וכן מניינים של חברת 'רמב"ם' ושל אגודות בעלי מלאכה שונים, חייטים, נגרים, עגלונים ועוד. יהודי העיר התפרנסו בעיקר במסחר זעיר: אריגים, בשיווק ויצוא של ביצים, דגים, מסחר בעצים, ייצור משקאות חריפים ושיווקם, מוצרי מכולת וסידקים ועוד. בנוסף התפרנסו יהודים כבעלי מלאכות שונות: פחחים, נגרים, חייטים, פרוונים שענים ועוד. עם מתן שוויון הזכויות התרחבו תחומי המסחר גם לטבק ולבהמות, וב1907הוקם בעיר מפעל לייצור רעפים, שהיה בבעלות יהודית.

ידוע לנו על רופא מהורדנקה עוד במאה ה18 , אשר שימש גם כרב ודרשן, ואשר קיבל מן הפיזיקוס הראשי בגליציה תעודה המאשרת את ידיעותיו בכימיה ובבוטניקה ומאשרת לו לעסוק ברפואה. החל מראשית המאה ה20 החלו יותר צעירים לפנות להשכלה הכללית והאקדמית, ועד מלחמת העולם הראשונה היו בהרודנקה2 רופאים ו 4 עורכי דין יהודיים. נוסף על אלו מהורדנקה יצאו שני משכילים ידועים: אפרים זילבר, שהיה חוקר ספרות ההלכה ואף פרסם מספר מאמרים ב'בית התלמוד' וספרים שונים פרי עטו. משכיל נוסף הוא שמואל אבא סופר, שפרסם בין השאר אגדות ארץ ישראל, אגדות על ר' לוי יצחק מברדיטשב, ותרגומים מן המקרא. הפעילות הציונית בהורדנקה החלה כבר בעשור האחרון של המאה ה19 , ובפעילות הזו לקחו רבים מבני העיר. רב העיר משנת1888 ועד שנת 1916 היה ר' אלימלך אשכנזי, שהיה פעיל ציוני ואף נבחר כחבר הוועד הארצי של המזרחי בגליציה. הרב אלימלך אשכנזי אף הכניס בשנת1906 שיטות לימוד מודרניות לתוך 'החדרים' המסורתיים. בשנת1907 נוסד בהורדנקה בית ספר עברי, ובשנת 1911 למדו בו כבר 84 תלמידים. יחד עם הפעילות הציונית החל לפעול בעיר חוג דרמה, ובעיר ביקרו מספר להקות תיאטרון כבר מסוף המאה ה19. בנוסף, התקיימו בעיר פעילויות חברתיות ואגודות שונות: ביקור חולים, אגודת אחים, אגודת חברים, נוסד אולם קריאה, אגודות לאשראי ובית מלאכה לייצור רשתות לעיצוב שיער לנשים.

מלחמת העולם הראשונה

מלחמת העולם הראשונה הביאה על הורדנקה חורבן והרס, ובפרט על הקהילה היהודית. העיר נכבשה בספטמבר1914 בידי הרוסים, והללו ביצעו באוכלוסיה המקומית מעשי שוד ואונס. העיר אמנם נכבשה שוב בידי האוסטרים באביב1915 , אך כעבור מספר חודשים שוב כבשו הרוסים את העיר. הפעם יהודים רבים ברחו מערבה עם הכוחות האוסטרים הנסוגים, ואלו שנשארו ספגו התעללות קשה מצד הרוסים. הללו האשימו את היהודים בתמיכה בצבא האוסטרי ובריגול ו9 יהודים נתלו ברחוב הראשי של העיר. העיר אמנם נכבשה שוב בידי האוסטרים לאחר כחודש, אך לאחר זמן מועט שוב פלשו הכוחות הרוסיים, והפעם נמלטו כמעט כל התושבים היהודיים מן העיר. הללו שוכנו בידי השלטונות בחבלי מוראביה ובוהמיה וחלקם אף הגיעו לוינה. עם תום המלחמה בשנת1918חזרו רבים מיהודי הורדנקה לעיר, אך עתה התנפלויות של חיילים לשעבר מן הצבא האוסטרי המתפרק ביצעו מעשי שוד ותקיפות כנגד היהודים, והשלטון החדש של הרפובליקה האוקראינית המערבית לא הצליח להשתלט על המצב.

נוסף על הפעילות הציונית, החלה בעשור האחרון למאה ה19 הגירה המונית של יהודים לארצות הברית, ובתום מלחמת העולם הראשונה החל גם גל עלייה של יהודים לארץ ישראל. בראשית המאה העשרים, עם גילויי לאומיות בקרב האוכלוסיה האוקראינית, החלה פעילות אנטישמית גוברת בקרב האיכרים האוקראינים. הוקמה רשת לבתי מסחר שהתחרתה בסוחרים היהודיים, ואף היו מספר מקרי אלימות עוד קודם מלחמת העולם הראשונה, כנגד סוחרים יהודיים שהסתובבו בכפרים. איכרים אוקראינים אף התאגדו לפעול כנגד השחיטה היהודית, אך השלטונות האוסטריים אסרו את המארגנים. התאגידים הפולניים והאוקראינים המשיכו להוות אתגר לסוחרים היהודיים, ובפרט שהשלטונות הפולניים פעלו מתוך העדפה של התאגידים האוקראינים והפולניים. לקראת שנות השלושים הצליחו יהודים להשתקם כלכלית, ולפנות לתחומים עסקיים חדשים: מסחר בברזל, ומסגרות מכאנית שהחלה מתפתחת, וכן מסחר בעצים טחנות קמח ועוד. עם תום המלחמה החלו ארגוני סיוע שונים לפעול לטובת יהודי העיר, למעלה ממחצית מתושבי היהודים בעיר נזקק לסיוע בשל היעדר מקורות פרנסה, וגם אלו שמצאו תעסוקה התפרנסו בקושי.450 מבתי היהודים נהרסו בתקופת המלחמה, והללו

נאצלו לחיות בצריפים משותפים ובצפיפות גדולה, זאת נוסף על יתומים ואלמנות רבים שהיו זקוקים לסיוע. רק בסוף שנות העשרים ניתן היה לראות התאוששות כלכלית מסוימת בקרב היהודים בקהילה. אגודות סיוע וחסד שונות הוקמו או חודשו עם תום המלחמה, בניהן ויצ"ו, ביקור חולים, לינת צדק, עזרה ועוד. עם זאת, הפעילות הפוליטית בעיר נמשכה לאורך כל התקופה, הוקמו סניפים של הציונים הכלליים, המזרחי, והתנועה הרביזיוניסטית, וב1928הוקם גם סניף של אגודת ישראל.

מלחמת העולם השנייה

עם פרוץ המלחמה בספטמבר1939 , הגיעו להורדנקה פליטים רבים ממערב פולין, שנכבשה בידי הגרמנים הנאציים. באותו חודש עברה העיר לידי הסובייטים שהשליטו בה מיד את השיטה הכלכלית שלהם. מחסנים סיטונאיים הולאמו, סוחרים ובעלי מלאכה חויבו להתאגד, וכמובן כל הפעילות הפוליטית בעיר שותקה. ניסיונות של פעילי תנועות הנוער בהורדנקה לחצות את הגבול ולעלות לארץ ישראל נכשלו בדרך כלל, ורק בודדים הצליחו. הנתפסים נאסרו בידי הסובייטים והוגלו לברית המעוצות, כך גם יהודים שסרבו לקבל את האזרחות הסובייטית וביקשו לחזור למערב פולין, לשטח הכיבוש הגרמני. עם הפלישה הגרמנית גויסו לצבא האדום מספר צעירים יהודיים, אך הללו לא הספיקו להשתתף בקרבות ונסוגו עם הצבא האדום אל תוך ברית המועצות. בתחילת יולי1941 נכנסו כוחות הצבא ההונגרי, בני בריתם של הגרמנים הנאציים, אך הללו ניסו לרסן את ההתפרעויות של האוקראינים המקומיים שביקשו לערוך פוגרום ביהודים. מועצת העיר האוקראינית גזרה מספר גזירות על היהודים, ענידת טלאי צהוב ומעשי שוד שיטתיים כנגד היהודים. המליציה האוקראינית אף גרשה את הפליטים היהודיים ממערב פולין אל הגבול הרומני, ורובם נהרגו מאש משמר הגבול הרומני. להורדנקה הגיעו גם פליטים יהודיים מהונגריה ורומניה ובני הקהילה הקימו מטבח שחילק ארוחות וסיוע לפליטים. בספטמבר1941 עברה העיר לידי הצבא הגרמני הנאצי, והללו חייבו את הקהילה בתשלומים כבדים, מסירת תכשיטים ודברי ערך ועבודות כפייה קשות. בנובמבר1941 רוכזו יהודי הורדנקה בגטו וב 04-05.12.1941 התבצעה האקציה הראשונה כנגד היהודים. הגרמנים הודיעו ליהודי העיר שהם צריכים להגיע לכיכר העיר בכדי לקבל זריקה נגד טיפוס, וכ2500 יהודים הגיעו לכיכר העיר אז הקיפו אותם שוטרים אוקראינים ואנשי גסטפו וריכזו את כולם בבית הכנסת הגדול למשך יומיים ללא אוכל ומים. לאחר שהוצאו כל היהודים שהיו 'חיוניים' עבור הגרמנים, הועלו כולם על מכוניות משא והוסעו כ13 ק"מ מחוץ לעיר ונרצחו במכונת יריה אל תוך בורות גדולים. ב13.04.1942 פשטו אנשי גסטפו והמליציה האוקראינית שוב לגטו, ריכזו כ 1400 מיהודי העיר אשר נשלחו למחנה ההשמדה בעלז'ץ. כ60 יהודים שניסו להתחבא או לברוח מחוץ לגטו ונתפסו, הוצאו להורג ביריה בבית הקברות. בחדשים מאי ויוני באותה שנה נתפסו קבוצות של יהודים מהורדנקה והועברו לקולומייה, וביולי החלו בהוצאות להורג של קבוצות של יהודים מהורדנקה, ובמקביל שילוח של חלקם לעבודות במחנות. ב06.09.1942 החל החיסול הסופי של הגטו. במשך שלושה ימים נתפסו כל היהודים שעוד נותרו בהורדנקה והועברו למחנות עבודה או למחנה ההשמדה בעלז'ץ. חלק מן היהודים נמלטו ליערות הסביבה אך האיכרים האוקראינים היוו סכנה עבורם. חלקם השיג נשק ואף ניסו ליצור קשר עם הפרטיזנים הסובייטיים. עם שחרור העיר בידי הסובייטים ב27.03.1944נותרו ניצולים מעטים, והללו יצאו מערבה ומשם לארץ ישראל ולארצות נוספות.

(רועי גולדשמידט)

מקורות:

שמשון מלצר (עורך), ספר הורדנקה, תל אביב1963.

פנקסי הקהילות, הורדנקה, עמ'175-181.

אזור היסטורי-תרבותי: Eastern Galicia

פריטים רלוונטיים לקהילה

כותרת	סוג הפריט	שנה
ספר הורודנקה/ ספר האראדענקע	ביבליוגרפיה	1963
Mendel Gimgerman	מאגר שמות	עד 1941
Ewa Kahan	מאגר שמות	1868 עד 1942
Chaim Cifferblatt	מאגר שמות	1931
Simon Kramer	מאגר שמות	1872 עד 1939
Józef Geller	מאגר שמות	1871
Moses Geller	מאגר שמות	1909 עד 1942

כותרת	סוג הפריט	שנה
Rachela Alzug	מאגר שמות	1931
Fryda Goldner	מאגר שמות	עד 1939
Horodenka	גלריה	

פריטים נוספים

Source URL: http://www.jgaliciabukovina.net/he/node/110675?order=type&sort=desc